

Summary

Korotka N. A. The right of an individual to information about their health, the right to privacy of health. – Article.

The article is devoted to the concepts of “the right of an individual to information about their health” and “the right to privacy of health” as well as the investigation of regulatory consolidation above rights at national and international levels.

Key words: information, medical information, medical mystery, medical mystery, right of an individual to information about their health, right to privacy of health.

УДК 347.4

О. І. Чернілевська

МНОЖИННІСТЬ ОСІБ У ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Вступ. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, чітко врегульовано на законодавчому рівні. Водночас на практиці існують проблемні питання, що стосуються відшкодування батьками чи особами, які їх замінюють, шкоди, заподіяної неповнолітніми. У свою чергу питання субсидіарної відповідальності й субсидіарних боржників у зобов'язанні нерозривно пов'язується з проблемою множинності осіб у деліктах.

Інститут відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, був об'єктом наукових досліджень багатьох науковців, серед яких слід виокремити праці І. Жилінкової, Т. Ківалової, О. Отраднової, С. Приступи, Р. Стефанчука, М. Логвінової, С. Ременяка, О. Церковної. Водночас множинності осіб у зобов'язанні присвячено наукові праці С. Бордовського, Ф. Гавзе, В. Голевінського, Н. Кузнецової, М. Молявко, Л. Моранд'єра, М. Осипової, С. Сарбаша, О. Таран, Г. Шершеневича та інших учених.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз деліктних зобов'язань за участю неповнолітньої особи.

Результати дослідження. Відповідно до положень ст. 1179 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) однією з підстав виникнення деліктних зобов'язань є заподіяння шкоди неповнолітньою особою. Незмінними суб'єктами такого делікту є боржник і кредитор. Боржник – це особа, яка зобов'язана відшкодувати завдану шкоду; кредитором є потерпілий. Деліктне зобов'язання спрямоване на те, щоб поновити права потерпілого за рахунок заподіювача шкоди або особи, яка є відповідальною за шкоду. У науковій та навчальній літературі виділяють такі підстави (умови) відповідальності:

1) факт заподіяння шкоди;

2) протиправність поведінки заподіювача (хоча в ч. 4 ст. 1166 ЦК України також зазначено, що шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, встановлених ЦК України та іншими законами, наприклад, відшкодування шкоди, завданої в стані крайньої необхідності);

3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою;

4) вина заподіювача шкоди (водночас, враховуючи положення ч. 1 ст. 1167 ЦК України, у визначених випадках наявність чи відсутність вини не може бути вирішальним чинником за настання відповідальності за завдану шкоду. Як відомо, відповідальність без вини у випадках, прямо встановлених законом, є особливістю цивільної відповідальності) [5, с. 273; 8, с. 692–694].

Деліктному зобов'язанню за участю неповнолітніх (у разі заподіяння шкоди одним або декількома неповнолітніми) притаманні такі ж підстави, за наявності яких настає відповідальність заподіювача шкоди, як і будь-якому іншому зобов'язанню щодо відшкодування завданої шкоди. Разом із тим, як свідчить аналіз чинних правових норм і судової практики, цьому виду зобов'язань притаманна низка особливостей. Їх дослідження є актуальним, оскільки має безпосередній вплив на правозастосовну діяльність та сприятиме виробленню оптимальних законодавчих підходів для забезпечення захисту прав потерпілих осіб.

Так, особливостями зобов'язання щодо відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, є такі: суб'єктний склад такого делікту, умови відповідальності за заподіяну шкоду та порядок її відшкодування. Ці особливості є тісно взаємопов'язаними.

Заподіювачем шкоди є фізична особа у віці від 14 до 18 років, яка володіє неповною або ж може набути повної цивільної дієздатності. Згідно із ч. 1 ст. 1179 ЦК України неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах. Враховуючи те, що неповнолітня особа може не володіти грошовими коштами чи майном, достатніми для відшкодування заподіяної шкоди, у ч. 2 ст. 1179 ЦК України закріплюється, що завдана шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі батьками (усиновлювачами) чи піклувальником неповнолітньої особи, якщо вони не доведуть, що шкода була завдана не з їхньої вини. Те саме правило діє щодо особи, яка перебуває в закладі, який, згідно із законом, здійснює щодо неї функції піклувальника. Тобто основним суб'єктом відповідальності (боржником) під час заподіяння шкоди неповнолітньою особою є саме ця особа.

Водночас слід зазначити, що відсутність коштів чи майна в особі спричинює покладення обов'язку щодо відшкодування шкоди на її батьків (усиновлювачів) або піклувальника – додаткових (субсидіарних) боржників. При цьому покладення додаткового (субсидіарного) обов'язку на батьків (усиновителів), піклувальників та інших осіб не змінює правового становища неповнолітньої особи: вона все одно залишається суб'єктом відповідальності. Такий підхід щодо відшкодування завданої шкоди законодавчо встановлений для забезпечення прав потерпілих осіб.

Однією з умов покладення відповідальності за заподіяну шкоду на батьків неповнолітньої особи чи осіб, які їх замінюють, є протиправність дій неповнолітнього. Ідеться про загальне правило генерального делікту в цивільно-правових відносинах, яке передбачає, що протиправним є будь-яке завдання шкоди іншій особі. На думку Р. Циппелюса, поведінка, яка є причиною заподіяння шкоди, завжди буде протиправною, оскільки вона порушує гарантоване право іншого. Винятками із цього правила є необхідна оборона, надзвичайний стан тощо [7, с. 49–50].

Окрім того, треба довести причинний зв'язок між заподіяною шкодою й діями та/або бездіяльністю заподіювача шкоди та вина останнього. У свою чергу у випадку з додатковими боржниками вимогу щодо протиправності їх поведінки законодавчо не передбачено. Проте чітко визначено, що вони відшкодовують шкоду, завдану неповнолітньою особою, тільки за умови недоведення їхньої невинуватості в ситуації, яка склалася. Отже, у таких випадках мається на увазі навіть не вина, а власне протиправність дій/бездіяльності батьків неповнолітньої особи чи осіб, які їх замінюють. Зазначена протиправність полягає в нездійсненні ними належного виховання й догляду за дитиною всупереч положенням Сімейного кодексу України.

Таким чином, перша особливість делікту – суб'єктний склад – включає в себе два компоненти. Перший визначає, що основним боржником є неповнолітня особа, а другий, що у випадку недостатності в такої особи майна для відшкодування завданої шкоди обов'язок щодо відшкодування законодавчо покладається на її батьків чи осіб, які їх замінюють. Водночас умови відшкодування шкоди як друга особливість делікту за участі неповнолітньої особи також містять дві складові. Перша умова полягає в тому, що в неповнолітньої особи, яка відшкодовує шкоду самостійно, повинно бути достатньо майна та/або грошових коштів для такого відшкодування. Друга умова набуває актуальності тільки тоді, коли перша не виконується (неповнолітня особа не володіє достатнім майном) і полягає в тому, що для стягнення відшкодування з додаткових боржників повинна бути недоведеною їхня невинуватість у заподіянні шкоди. Варто акцентувати на тому, що доведеною повинна бути не вина, а саме невинуватість, оскільки в деліктних зобов'язаннях, згідно зі ст. 1166 ЦК України, вина заподіювача шкоди презюмується. Третя особливість – порядок виконання – полягає в тому, що поряд з основним боржником визначено коло додаткових боржників, які зобов'язані відшкодувати заподіяну шкоду за прямою законодавчою вказівкою.

Окремо варто зазначити, що з досягненням неповнолітньою особою, яка завдала шкоди, повноліття обов'язок батьків (усиновлювачів), піклувальника чи закладу, які за законом здійснюють щодо неї функції піклувальника, відшкодувати шкоду припиняється. При цьому в ч. 3 ст. 1179 ЦК України передбачено, що цей обов'язок також припиняється, коли неповнолітня особа до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Загалом у делікті за участю неповнолітньої особи йдеться про субсидіарну відповідальність, яка виникає внаслідок прямої вказівки закону. Такий різновид відповідальності передбачає, що у випадку незадоволення законної вимоги основним боржником кредитор має право вимагати виконання недоговірного зобов'язання іншим (додатковим, субсидіарним) боржником. При цьому кредитор не має права відразу пред'явити вимогу додатковому боржнику, не пред'явивши її основному.

Проілюструємо наведені законодавчі норми й наукові твердження судовою практикою України, яка є багатою на приклади заподіяння шкоди неповнолітньою особою. Так, у травні 2014 р. одним із районних судів Донецької області розглянуто справу за позовом ОСОБИ_1 до ОСОБИ_4 про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. У судовому засіданні встановлено, що в одному з населених пун-

ктів сталася дорожньо-транспортна пригода, унаслідок якої транспортному засобу, який належить потерпілому, була заподіяна шкода свійськими тваринами (коровами). Їх пастухом був неповнолітній – ОСОБА_6. Як встановлено на підставі пояснень сторін, висновку розслідування за фактом дорожньо-транспортної пригоди та схеми пригоди, підписані свідками, механічні ушкодження автомобілю завдані в результаті удару корови, яку переганяли з порушенням Правил дорожнього руху. До матеріалів справи долучено протокол про адміністративне правопорушення, складений щодо відповідачки ОСОБИ_4 згідно із ч. 3 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), що передбачає відповідальність батьків за вчинення їх неповнолітніми дітьми віком від 14 до 16 років правопорушення.

Неповнолітній допустив протиправність у своїх діях, яка полягала в порушенні Правил дорожнього руху під час перегону свійських тварин проїзною частиною дороги. Однак, як встановлено в судовому засіданні, зазначена особа не має майна, достатнього для відшкодування шкоди. Також суд дійшов висновку, що мати неповнолітнього, дозволивши йому здійснювати прогін великої рогатої худоби по автодорозі, не забезпечила виконання ним вимог Правил дорожнього руху під час цього прогону. Це підтвердилося й тим, що представник ОСОБИ_4 не надав жодних доказів того, що шкоду завдано неповнолітньою особою не з вини його матері, а тому її невинуватість у дорожньо-транспортній пригоді не була доведена. Керуючись положеннями ст. ст. 1166 і 1179 ЦК України, суд ухвалив рішення про часткове задоволення позовних вимог. Зокрема, на користь ОСОБИ_1 стягнуто з ОСОБИ_4 матеріальну шкоду в розмірі 14 164,03 грн і моральну шкоду в розмірі 1 000,00 грн [4].

Аналіз рішення дозволяє стверджувати, що причинний зв'язок між діями неповнолітньої особи та завданою шкодою, а також протиправність таких дій і їх вина є беззаперечними. Справді, ОСОБА_6 порушила Правила дорожнього руху, що в підсумку призвело до заподіяння шкоди позивачу, а тому зобов'язана її відшкодувати. Що стосується вини матері неповнолітнього, то вона, на думку суду, полягала в незабезпеченні її сином дотримання Правил дорожнього руху під час прогону худоби. Очевидно, ідеться не про вину як умову відповідальності, а про протиправну поведінку, яка виражається в неналежному контролі за діями неповнолітнього.

Тому вважаємо, що законодавче положення щодо обов'язку батьків чи осіб, які їх замінюють, відшкодувати шкоду, завдану неповнолітньою особою, якщо вони не доведуть, що шкоду завдано не з їх вини, на практиці має як позитивне, так і негативне застосування. Позитивним є те, що в такій ситуації інтереси потерпілого захищено: якщо відсутнє майно в неповнолітньої особи, то відшкодовують шкоду її батьки (усиновлювачі) чи піклувальник. Недолік такої схеми полягає в тому, що на практиці буває складно процесуально довести відсутність чи наявність вини батьків або осіб, які їх замінюють, у заподіянні шкоди неповнолітньою особою.

Додатково слід зауважити, що, покладаючи обов'язок щодо відшкодування на матір неповнолітнього, суд не надав оцінку поведінки потерпілого, який, усвідомлюючи можливість заподіяння шкоди твариною, усе ж продовжував рух стада корів. Такі дії можна було б кваліфікувати і як грубу необережність. Також у рішенні суду нічого не зазначено про матеріальний стан заподіювача шкоди як про обста-

вину, що може враховуватися під час визначення розміру відшкодування. Таким чином, під час покладення обов'язку з відшкодування завданої шкоди на батьків неповнолітнього не може йтися про множинність на стороні заподіявача (боржника в деліктному зобов'язанні). Ідеться лише про основне субсидіарне зобов'язання.

Не менш цікавою є справа, розглянута одним із міськрайонних судів Запорізької області, про відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я. Судом встановлено, що неповнолітній (ОСОБА_3) завдав тілесних ушкоджень неповнолітньому сину позивачки, що підтверджується відповідними медичними документами, постановою про закриття кримінального провадження та повідомленням Мелітопольської міжрайонної прокуратури. Ураховуючи положення ч.ч. 1, 2 ст. 1166 і ч. 1 ст. 1167 ЦК України про відшкодування майнової шкоди, суд ухвалив рішення щодо часткового задоволення позовних вимог, відповідно до якого з ОСОБИ_4 та ОСОБИ_5 на користь ОСОБИ_1 стягнуто відшкодування матеріальної шкоди в розмірі 272,50 грн і моральної шкоди в розмірі 3 000,00 грн [3]. У цьому випадку відповідальність також було покладено на батьків у зв'язку з протиправністю їхньої поведінки, яка полягала в неналежному виконанні ними свого обов'язку щодо виховання дитини й догляду за нею. Тобто, на думку судді, за належного виховання неповнолітній не завдав би тілесних ушкоджень своєму товаришу. Зазначена справа є ще одним прикладом відшкодування батьками шкоди, завданої їхньою неповнолітньою дитиною. Основне зобов'язання виникає між неповнолітньою особою та потерпілим, а обов'язок батьків неповнолітнього щодо відшкодування завданої ним шкоди носить додатковий (субсидіарний) характер.

Загалом проблема субсидіарної відповідальності в деліктах щодо відшкодування шкоди, заподіяної неповнолітньою особою, нерозривно пов'язана з іншою (певною мірою теоретичною) проблемою – можливістю існування субсидіарної множинності. У науковій літературі можна прослідкувати дві конкретні позиції щодо зазначеного питання. Що стосується прихильників першої позиції, то вони стверджують, що субсидіарна множинність осіб існує, хоча суттєво відрізняється від часткової й солідарної, а тому потребує особливого врегулювання [6, с. 51]. Так, згідно зі ст. 1179 ЦК України неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах, однак у випадку відсутності в неї майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, визначено низку субсидіарних боржників: батьки (усиновлювачі), піклувальник, заклад, який за законом здійснює щодо такої неповнолітньої особи функції піклувальника. При цьому обов'язок додаткових боржників припиняється після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або якщо вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди. На думку прихильників ідеї існування субсидіарної множинності осіб у такому зобов'язанні, якби неповнолітній не був суб'єктом зобов'язання, коли субсидіарну відповідальність за заподіяну шкоду понесли треті особи (батьки, піклувальник чи заклад, який виконує функції піклувальника), то на підставі чого така особа стає боржником: унаслідок появи доходів чи досягнення повноліття? Іншими словами, ця обставина підтверджує наявність множинності осіб у таких зобов'язаннях.

Не заперечуючи логічність і виваженість зазначених міркувань, вважаємо, що, протилежна наукова позиція щодо неможливості існування зобов'язань із суб-

сидіарною множинністю осіб видається більш обґрунтованою. Зокрема, у контексті відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, батьками чи особами, які їх замінюють, у випадку відсутності в останньої достатньої кількості коштів чи майна можна говорити про два зобов'язання. Одне з них виникає між особою, яка заподіяла шкоду, та особою/особами, якій/яким було заподіяно шкоду. Це зобов'язання є основним і передбачає участь у ньому тільки одного боржника – неповнолітньої особи, яка завдала шкоди своїми діями/бездіяльністю. У свою чергу друге – додаткове або субсидіарне – зобов'язання виникає за умови, що боржник в основному зобов'язанні не може самостійно виконати покладений на нього обов'язок через те, що в нього недостатньо грошових коштів або ж майна для відшкодування заподіяної шкоди. Це субсидіарне зобов'язання утворюється між потерпілим і батьками неповнолітнього або ж особами, які їх замінюють, на підставі прямої вказівки закону, існування якої можна обґрунтувати певними обставинами. Зокрема, батьки чи особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за дитину, у тому числі за її дії. Саме тому вони з метою виконання свого обов'язку щодо виховання дитини, закріпленого в ст. 150 Сімейного кодексу України (про який уже згадувалося під час аналізу судової практики), повинні вживати всі можливі заходи для того, щоб розвинути в дитини повагу до чужих прав і свобод, тим самим навчивши її утримуватися від будь-яких дій, які можуть їх порушити. Іншими словами, на батьків покладено абсолютний обов'язок щодо виховання дитини, виконання якого можуть вимагати всі інші члени суспільства. Якщо неповнолітня особа заподіює шкоду, яку не спроможна відшкодувати самостійно, і вина батьків чи інших осіб, що їх замінюють, є беззаперечною, тоді це свідчить про невиконання чи неналежне виконання останніми свого обов'язку. Саме тому можна стверджувати про ще одне зобов'язання – між особою чи особами, які не виконали свій обов'язок, та особою, яка внаслідок цього постраждала.

Стосовно припинення обов'язку батьків, піклувальника чи закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника, щодо відшкодування шкоди після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або внаслідок набуття у власність майна, достатнього для відшкодування шкоди, то це обумовлюється певними принципами відшкодування шкоди. Так, у ч. 1 ст. 1166 ЦК України передбачено, що завдана шкода відшкодовується особою, яка її завдала. Водночас, згідно з усталеним правилом, у межах деліктного зобов'язання потерпілий і його інтереси завжди відіграють ключову роль. Тому з метою захисту інтересів потерпілого, шкоду якому завдано неплатоспроможною неповнолітньою особою, законом передбачено безпосередню можливість виникнення зобов'язання щодо відшкодування шкоди в батьків неповнолітнього чи інших осіб. Водночас досягнення повноліття або набуття неповнолітньою особою майна у власність сприяє поверненню до принципу особистого відшкодування шкоди.

Висновки. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, є деліктним зобов'язанням, якому притаманна субсидіарна відповідальність осіб – батьків (усиновлювачів), піклувальника чи закладу, який виконує щодо неповнолітнього заподіювача шкоди функції піклувальника. Порядок відшкодування такої шкоди передбачає обов'язок власне неповнолітньої особи зробити це особисто,

однак за відсутності в такої особи необхідної суми коштів чи майна такої обов'язок покладається на згаданих субсидіарних боржників. При цьому про утворення субсидіарної множинності осіб у такій ситуації не йдеться, оскільки в такому випадку формується два тісно пов'язані, проте самостійні зобов'язання: між особою, яка заподіяла шкоду, і потерпілим (основне), а також між постраждалим і батьками неповнолітнього чи особами, що їх замінюють (субсидіарне).

Література

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Рішення Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 03.02.2014 р. № 37041827 у справі № 320/10264/13-ц про відшкодування шкоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37041827>.
4. Рішення Амвросіївського районного суду Донецької області від 06.05.2014 р. № 38590278 у справі № 218/2770/13-ц про відшкодування шкоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38590278>.
5. Заїка Ю. Українське цивільне право : [навчальний посібник] / Ю. Заїка. – К. : Істина, 2005. – 312 с.
6. Сарбаш С. Обязательства с множественностью лиц и особенности их исполнения / С. Сарбаш. – М. : Статут, 2004. – 112 с.
7. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус. – пер. з нім. – К. : Реферат, 2004. – 184 с.
8. Харитонов Є. Цивільне право України : [підручник] : у 2 т. / за ред. Є. Харитонова, Н. Голубевої. – Х. : Одісей, 2008 – . – Т. 1. – 2008. – 872 с.

Анотація

Чернилевська О. І. Множинність осіб у деликтних зобов'язаннях за участю неповнолітніх осіб. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню правових питань множинності осіб у деликтних зобов'язаннях за участю неповнолітніх. На підставі аналізу судової практики в справах про відшкодування шкоди, завданої неповнолітніми, досліджено умови (підстави) відповідальності та особливості відшкодування завданої ними шкоди. Аргументовано відсутність субсидіарної множинності осіб у зобов'язаннях, які виникають унаслідок заподіяння шкоди неповнолітньою особою.

Ключові слова: множинність осіб, деликтне зобов'язання, неповнолітня особа, відшкодування шкоди.

Аннотация

Чернилевская Е. И. Множественность лиц в деликтных обязательствах при участии несовершеннолетних. – Статья.

Статья посвящена исследованию правовых вопросов множественности лиц в деликтных обязательствах с участием несовершеннолетних. На основании анализа судебной практики по делам о возмещении вреда, причиненного несовершеннолетними, исследованы условия (основания) ответственности и особенности возмещения причиненного ими ущерба. Аргументировано отсутствие субсидиарной множественности лиц в обязательствах, возникающих вследствие причинения вреда несовершеннолетним лицом.

Ключевые слова: множественность лиц, деликтное обязательство, несовершеннолетний, возмещение вреда.

Summary

Chernilevska O. I. Plurality of persons in delicts in which a minor participates. – Article.

Article is devoted to plurality of persons in delicts in which a minor participates. On the basis of analyzed court decisions in cases about compensating damage, being caused by a minor, the author pays attention to conditions of responsibility as well as features of mentioned damage compensation. In addition, the arguments about absence of subsidiary plurality of persons in delicts, being caused by a minor, are highlighted.

Key words: plurality of persons, delict, minor, compensation of damage.